

MÄLUPILDID INVENTARIRAAMATUS

Tallinna Keskraamatukogu 1907–2007. Koostaja ja toimetaja: Livia Viitol. Tallinn: Tallinna Keskraamatukogu, 2007. 294 (1) lk.

„Tallinna Keskraamatukogu 1907–2007” on juubelikogumik, nagu neid raamatukogude ümmargustel aastapäevadel ikka välja antakse. Õigemini, oleks olnud, koostanuks selle raamatukoguhoidjad ise, kes ju kõige paremini teavad, „wie es eigentlich gewesen ist” või siis painutanuks raamatukogu arenguloo kindla meetodika abil oma kontseptsiooni mõni ajaloolane. Kuid nagu ütles väljaande esitlusel Keskraamatukogu direktress Kaie Holm, otsustati seekord hoopis teada saada, milline paistab nende raamatukogu arengulugu väljaspool seisja pilgule. Mitte küll päris väljaspool, sest raamatu koostaja Livia Viitol on läbinisti kirjandusinimene ja tallinlane.

Juubelikogumik üllatab juba visuaalselt. Kunstnik Inga Heamägi on kujundanud selle inventariraamatuna. Õnnestunud kujundusmotiiv kõlab raamatu kompositsioonipõhimõtetega sedavõrd hästi kokku, et puhuti tundub, nagu oleks raamatu koostanud ja kujundanud sama inimene. Teadusartiklid, dokumentaalne aines, mälu- ja olupildid ning lihtsalt pildid on ladestunud sellesse laekumise järjekorras, see tähendab kronoloogilisel printsiibil. Üks ajalõik on seega kajastatud erineval viisil, mitmel tasapinnal, omandades otsekui ruumilise mõõtme. Raamatukogu pole enam pelgalt tekstiline ruum, vaid ka maja, hoone ise selles elanud ja töötanud

inimestega, ametnike, raamatukoguhoidjate ja lugejatega. Livia Viitol ei ole üksnes töötanud läbi hulga dokumente ja kohtunud kümnete inimestega, vaid käinud ka ise kõigis haruraamatukogudes. Teadmine, et Livia on kõndinud ka Tuule teel, siinkirjutaja lapsepõlveraamatukogu radadel, loob hoopis sügavama ja isiklikuma suhte retsenseeritava teosega. Küllap ei ole vähe neid lugejaid, kes sellesse raamatusse oma mäluilte juurde lisavad. Tulemuseks on visuaalselt rikas teos, hoopis filmilikum kui raamatu esitlusel näidatud film.

Raamatu kandvaks konstruktsiooniks on dokumendid ja akadeemilised käsitlused. Viimased on ka ainuke, mida on võimalik arvustada, sest tunded ja mälestused vaidlustamisele ei kuulu.

Kogumikku sissejuhatav Kaljo Veskimäe artikkel püüab luua järjepideva sideme 1907. aastal asutatud linnaraamatukogu ja reformatsiooniaegse linnaraamatukogu vahele. Martin Lutheri ideedest lähtuvalt asutati enamikus hansalinnades linnaraamatukogusid (mis võisid olla ka rae-, kiriku- või gümnaasiumiraamatukogud), Tallinnas hiljemalt 1552. aastal. Seda tüüpi raamatukogu pidi koondama linnakodanike harimiseks vajalikke trükiseid. Uusaegsest rahvaraamatukogust erineb ta nii eesmärgilt, koostiselt kui ka lugejaskonnalt ning on pigem teadusraamatukogu eelkäija. (Tallinna raaraamatukogu asutamisega seonduvat, nagu ka raamatukogu fondide saatust, on uurinud Kyra Robert, vt K. Robert, Tallinna linna Oleviste raamatukogu aja-

loost. – Bibliotheca Revaliensis ad D. Olai. Tallinn, 2002, lk 15–26).

Eesti, nagu Soomegi rahvaraamatukogu mudeliks oli ameerika avalik raamatukogu, mis tugines optimistlikule usule haridusse ja inimese enesearendamistahtesse ning oli mõeldud kõigile inimestele, vaatamata nende haridusele või sotsiaalsele kuuluvusele. Angloameerika raamatukogunduslikud ideed jõudsidki Eestisse Soome kaudu eelkõige tänu Noor-Eesti raamatukoguliikumisele. Linnaraamatukogu kujutas endast põhiraamatukogust, haru- ja lasteraamatukogudest koosnevat raamatukogude võrku, mis oli mõeldud teabekanaliks kõigile linnakodanikele.

Tallinna linnaraamatukogu eeskujulikult dokumenteeritud sünni kirjeldus pärineb eeldatavasti koostaja sulest. Nagu ka teised selle raamatu siduvad tekstid, mille autorit kahjuks sisukorrast ei leia. Raamatukogu kauaaegse juhataja ja tegeliku ülesehitaja Aleksander Sibula tegevusele pühendatud leheküljed on informatiivsed ja lugupeavad, ilma liigse pateetikata. Kui kompilatiivsed lõigud on koostaja jätnud anonüümseks, siis uurimuse „Aleksander Sibul ja Soome” on Livia Viitol avaldanud oma nime all. Aleksander Sibula tegevust uuest vaatenurgast avav käsitlus on üks kogumiku huvitavamaid. Nagu ka Anne Valmase artikkel Mall Jürmast, tarmukast ja andekast naisest, kes töötas Keskraamatukogus aastail 1926–1942. Mall Jürma oli üks neid ereda isiksusi, kes oluliselt mõjutas sõjaeelse Eesti raamatukogunduse arengut. Jääb üldse mulje, et raamatukogundus kui alles kujunev ja perspektiivikas valdkond köitis toona võimekaid inimesi rohkem kui tänapäeval. Eesti okupeerimise järel põgenikuna Ameerikas elanud Mall Jürma oli Välis-Eestis hinnatud kirjanduskriitik ja kultuurielu kajastaja. Erilist tunnustust väärrib tema ühiskondlik tegevus kodumaa vabaduse eest võitlejana. Ko-

dumaal oli ta seetõttu samal ajal mõisatagi *persona non grata* ning maha vaikiti ka tema kultuuriloolised teened.

Kultuuriloolist väärtust lisavad raamatule lood Aleksander Sibula sõprusest oma koolivendadega Hugo Treffneri Eragümnaasiumist, Anton Hansen Tammsaare ja Bernhard Lindega, esimene taas Livia Viitoli, teine Jaanus Kulli sulest. Kinnitamaks, et raamatukogus üksnes ei koguta ega säilitata, vaid ka luuakse tekste.

Kogumikus on esile toodud kaks murdepunkti sõjaeelse Keskraamatukogu arengus: Tallinna linnaraamatukogule riikliku Keskraamatukogu staatuse andmine 1925. aastal ja arhiivkogu asutamine 1936. aastal. Mõlemaid sündmusi kirjeldatakse korrektselt, kuid jäetakse avamata nende taust. Keskraamatukogu staatuse sai Tallinna linnaraamatukogu seoses Eesti raamatukogundusmaastiku korrastamisega. Arhiivkogu asutamise idee oli tekkinud juba kümnendi algul ning sai uut hoogu seoses raamatuaasta tähistamisega 1935. aastal.

Mälestustest on erilisel kohal Aleksander Sibula tütre Astraea meenutused. Aastail 1928–1951 elas nende perekond hoones, milles raamatukogu praegugi asub. Estonia puiestee¹ poole avanevaist aknaist oli lastel huvitav jälgida nii Estonia teatri tagusele platsile ruttavaid turuliste voore, orkestrihelide saatel Toompeale siirduvaid vahisõdureid kui ka Siselinna kalmistule suunduvaid matuseronge. Talvel oli võimalik imetleda Reaalkooli õuel liuglevaid uisutajaid. Hoovis asus kaanega suletud prügikast, kus aeg-ajalt ööbisid kodutud. Kord, kui Aleksander Sibul läinud prügiambrit tühjendama,

¹ Raamatus ekslikult Vabaduse puiestee (lk 87). Varem mitmeid erinevaid nimesid kandnud Tallinna kesklinna tänav nimetati Estonia puiesteks 17. I 1923 (vt A. Kivi, Tallinna tänavad. Tallinn: Valgus, 1972). – *Toimetaja märkus.*

kutsunud üks neist tedagi lahkesti seltiks.

1930. aastaid mäletab Astraea Sibul heaoluaastatena, milleni me tänagi veel ei küüni, ning see peegeldus ka raamatukogu arengus. Astraea esimene kokkupuude nõukogude võimuga oli 1937. aastal Nõukogude Liidu raamatukogudega tutvumast naasnud isa kohvrist leviv ebameeldiv lõhn. (Märten Kross on oma lapsepõlvest meenutanud välismaal turismireisil viibinud vanemate kohvritest tulvanud imehead lõhna, mida ta endamisi vabaduse lõhnaks nimetas.)

Tallinna Keskraamatukogu ei kaotanud sõja ja esimeste okupatsiooniaastate käigus üksnes kogenud töötajaid ja suure osa kirjandusest, vaid ka keskse rolli Tallinna raamatukogude seas. Kuid inimesi ja tegevusi lisandus aastast aastalt rohkem. 1950. aastaist kuni okupatsiooni lõpuni ongi raamatukogu ajalugu kaetud üksnes mälestuste ja vahetextidega. Kuigi pealkiri „1960-ndad aastad: mis toimus tegelikult?“ kõlab paljutootavalt, jääb see siiski pelgaks sündmuste kirjelduseks, analüüsi siit ei leia. Võib aga eeldada, et koostaja on usaldanud need troostitud kümnendid taotluslikult mälu hooleks. Aleksander Sibula tütre Helle jutustus lõpetab ühe ajastu raamatukogus. Piki Estonia puisteede liikusid nüüd vene tankid. Esimesel tankil olnud purjus sõdur kukkus järgmise roomikute alla ning maeti hiljem kangelasena Tõnismäele.

Raamatukogu on ühiskondlike muutuste suhtes äärmiselt tundlik institutsioon. Tallinna Keskraamatukogu loomupärase funktsiooni, milleks on tekstide neutraalne talletamine ja vahendamine, nii teadus- kui ka ajaviitekirjanduse lugejaile kättesaadavaks tegemine, asendas siitpeale ideoloogiline. Heli Susi kirjutab: „Ja siiski – kogu ajastu julmuse taustal – kui kõik meie lähedased tuttavad mehed olid arreteeritud, kui mu isa oli vanglas ja me ei

teadnud, kus ta on ja kas ta on eluski, ja inimesed kadusid pidevalt – tundsin, et raamatud olid küll väga väärt asjad, aga nad kuulusid mingisse teise maailma, mis enam ei kehtinud.” Kirjandus raamaturiuleil vahetus riigitraude tekstidega, mis ei töötanud just suuri lugejanumbreid. Nõukogude Liidus juurdunud praktikat järgides asetus nüüd põhirõhk vahetule suhtlemisele inimestega. Arvukad raamatukogus toimunud üritused olid ühtaegu nii lugejate tõmbenumbriks kui ka raamatukoguhoidjate eneseteostusvõimaluseks.

Mälestustes polegi seetõttu need kümnendid nii troostitud. Ja kui raamaturiulid võis tühjendada mõne tunniga, siis inimesed kandsid vabaduseaegset vaimu veel aastaid edasi. Nii on Nõmme raamatukogu kauaaegne juhataja Ellen-Ines Pagel pidanud oma õnneks, et tal oli võimalik töötada koos „vana kooli inimestega”, võtta omaks nende väärtushinnangud. „Nüüd vaatan ma sellele ajale küll omamoodi hellusega tagasi, sest see oli meie noorus. Aga tegelikult oli see paljuski mahavisatud ja nüristav aeg.” Samal ajal käis Keskraamatukogu kirjandusringi üritustel sedavõrd palju rahvast, et teinekord istuti aknalaudadelgi. Tallinna Keskraamatukogust sai alguse hiljem Linnamuuseumi juures tegutsenud kodu-uurimisring ning raamatukogu juurde koondusid ka eksliibriste kogujad. „Uute raamatukogude sissetöötamine ja raamatuklubide rajamine oli mu elu huvitavamaid aegu,” kirjutab Milvi Raamat.

Pieteeditunne, austus raamatute ja nendega tegelevate inimeste vastu on selle kogumiku kõige iseloomulikumaid jooni. Ühtviisi tähelepanelikult on raamatu koostaja suhtunud nii sõjaeelse vabariigi aateid tänasesse päeva kandnud inimeste meenutustesse kui ka nõukogude ajas siiralt tegutsenud inimeste omadesse. Livia Viitol on põiminud raamatuse erinevaid saatusi sellise sooj-

sega, et hajub viimaks ka kibedus, mida üks 1960. aastate keskkoolitüdruk, kes praegu neid ridu kirjutab, tundis alati N. Gogoli nimelise Tallinna Keskraamatukogu tühje kataloogikaste meenutades.

„Ajast läbi tulek on olnud ime,” ütleb Raja Valmsen. Keskraamatukogu maitsekalt renoveeritud hoone, korrastatud haruraamatukogud, taastatud muusikakogu, jõudsalt täienevad fondid, nüüdisaegsete infotehnoloogiliste võimaluste endastmõistetavus – kõik see, millest paarkümmend aastat tagasi unistadagi ei osatud, on nüüdseks juba tavapärane. Rõõmsa ja toimeka direktriisi Kaie Holmi kindla käe all on raamatukogust kujunenud üks pealinna kultuurikoldeid.

Demokraatliku ühiskonna raamatukogus ei selekteerita tekste ideoloogilise sobivuse järgi, erinevad ilmavaated võivad riulis rahumeeli kõrvuti paikneda. Igaüks valib endale sobiva lugemisvara, loeb oma loo sinna juurde. Keskraamatukogu juubelikogumiku üllatav mitmekihilisus, vabodus hinnangulistest kammitsatest, samas informatsioonirikkus, on üks võimalus möödanikku käsitleda.

Fotod raamatu lõpuosas on värvilised. Rännak läbi aastasaja lõpeb loodusrikkalt.

PIRET LOTMAN

JÄRJEKORDNE KÕIDE REGILAULU-UURIMUSI

Regilaul – esitus ja tõlgendus. Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused 23. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2006. 272 lk.

Arvustatav teos on juba neljas regilaulu uurimisele pühendatud kogumik. Teoses on üheksa kirjutist kaheksalt autorilt. Sisult jaguneb teos kaheks: ühed – eeskätt meesautorid – ründavad nn soome meetodit ja koos sellega meilgi rakendatud tüpoloogiat; teised – soome koolkonda nimetamata – jätkavad juba rajatud piirides alustatud tööd. Võiks arvata, et pahameel soome meetodi vastu on juba ületatud, seda enam, et ka nõukogude folkloristika ründas väga teravalt soome koolkonda. Ometi peaks olema selge, et meie aegade jooksul kogunenud lauluvara (aga kindlasti ka teisi liike) ei saagi uurida, rakendamata soome meetodit ja võrdlevat uurimist. Antropoloogilise väärtuse kasutamiseks puuduvad ju kontekstilised andmed. Seepärast näiksegi olevat meeliselaks kujunenud setu rahvalaulude käsitus. Kuivõrd setu rahvalaul

elab, on võimalik jälgida laulu vastuvõttu – ehkki piiratud ulatuses, aga siiski. Siin olekski põhjust rõhutada, et iga uus uurimismeetod on teretulnud, kui ta aitab edasi viia rahvalaulu uurimist, kuid seejuures ei maksaks pöörata selga soome meetodile, mille rakenduslik külg tegelikult tegigi rahvaluule uuritavaks. Eriti rõhutaksin siin muinasjuttude, muistendite ja eraldi eesti regilaulude, vanasõnade ja nüüd ka mõistatuste tüpoloogilist reastamist. Ent aeg on pöörduda konkreetse teose juurde tagasi.

Kogumik algab toimetaja Ado Lintropi saatesõnaks mõeldud kirjutisega „Kas regilaul on surnud?”. Kirjutise kontseptsioon on selge: regilaul elab, ehkki muutununa. Üks küsimus siiski tekib. Miks arvab autor, et üks laulik õpetas rahva uuesti laulma (lk 10)? Meie kogud näitavad ju üsna selgelt, et laulis kogu rahvas (s.o naised). Laulikul sõna kitsamas tähenduses (produktseerijaid) oli suhteliselt harva. Autori kujutus laulude „õpetamisest” tunnukse naiivse võitu. Nii vähe kui

minu kogemused seda ütlevad, laule ei õpetatud, vaid neid õpiti. Kahtlen ka väites, et lüroepika kujunes välja alles XVI sajandi teisel poolel. Artikkel tõstatab mitmeid küsimusi, millest mõnele ei saagi vastata, mõned aga nõuavad üpris põhjalikku uurimist.

Arne Merilai lühike kirjutis vastustab regilaulu värsimöödu vanust. Vastustus mõjub aga pealiskaudselt. Esiteks ei maksaks kagueesti (s.o setu) värssi siduda klassikalise regivärsiga. Autor näikse unustavat, et praeguste eestlaste eellasteks on vähemalt kaks läänemeresoome hõimu: põhja- ja lõuna-eestlased. Enne üldistamist peaks uurima nii lõnaeesti kui ka eraldi setu rahvalaulu värsiehitust. Kui uskuda Juhan Peeglit – ja ma usun teda –, siis tekkis regilaulusüsteem ümber Soome lahe. Mida kaugemal sellest, seda ebamäärasem on ka värss. Muide, kvantiteedi eelduseks oligi värsirõhk. Lauldes kiputakse rõhulist silpi venitama, mis esmavälte-liste sõnade puhul toob kaasa tähenduse muutumise. Oleme ju kõik laulnud või kuulnud lauldavat „isamaa poojad“, kugi tegemist peaks olema poegade- ja seepärast ongi pearõhuline lühike silp värsijala languses, mitte tõusus. Kirjutis on väiteline ega veena eriti.

Mall Hiiemäe seostab „Harja otsimise“ laulu otseselt kiikumisega ja peab seda – pööripäeval laulduna – solaarsümboliks. See on katse üht regilaulu mütologiseerida. Kuivõrd laul on oma sisu poolest hämar, siis miks mitte. Mõistagi ei välista pakutud lahendus muidki seletusi, kuid esitatud analüüs on küllaltki veenev. Muide, kaart lk 39 peaks olema täpsemalt seletatud. Kas laulude all peaks mõistma tüüpe või teiseid? Esimese puhul näikse märke liiga palju, teise puhul aga liiga vähe.

A. Lintrop otsib šamaanirännaku motiive eesti regilaulust. Tulemus jääb ebamääraseks. Analüüsitud laulu peategelane näikse olevat naissoost. Kas tegu on naisšamaaniga? Muide, regi-

laulus pole *sinine* sugugi sageli ilusa tähenduses. Vähemalt samavõrra – kui mitte rohkemgi – tähendab ta just vastandit (inetu, kole, vastumeelne). J. Peegli sõnastiku järgi seostub *sinine* näiteks kupja, opmani, saksa, papi, lit-siga, kõnelemata halvast laulikust, keda keelatakse sõnadega „mis sina, sinine, laulad!“ Aga otsustava sõna ütleks siin statistika.

Andreas Kalkun vaatleb setu pärimuse representeerimist Jakob Hurda „Setukeste lauludes“. Kahtlen väga, kas publitseeritavate tekstide igasugune valik on ikka „poliitiline otsus“ (lk 67). Autorit vaevab Hurda ja Sommeri kogu erinevus (lk 68). Kas ei johtu erinevus sellest, et Sommer maksis kogujatele iga lehekülje eest? Mõistagi soodustas see improviseerimist, kui pärimuslikke laule enam ei teatud või ei vaevunud neid meelde tuletama. Rün- nak soome koolkonna vastu on äge, kuid asjatundmatu. On tunne, et autor pole algallikatega tuttav. Päriskindlasti ei saa Hans Naumanni teooriat seostada soome koolkonnaga. Muide, ballaadide seostamine kõrgklassiga oli omane paljudele folkloristidele, ka mitmele vene folkloristile. See oli pigem subjektiivne seisukoht, mis ei seostunud konkreetse koolkonnaga. Täiesti mõistmatu on Hurda mõnitamine (lk 77 jj). Kas „Paar palvid“ ilmus tõesti 1889? Minu meelest aasta varem. Ja kui lisada sellele üks inimiga ehk 50 aastat – milline oli siis regilaulu seis Eestis? Tundub, et Hurdal oli õigus. Eriti naeruväärne tundub Hurda kogumistöö seostamine „kolonialismiga“ (lk 79). Mida autor ülepea mõtleb kolonialismi all? Artikkel tundub nii probleemi püstitamise kui ka analüüsi osas olevat ebaõnnestunud. Paistab, et saksa keel pole autoril just kõige paremini omandatud. Sellele viitavad tõlkekohmakused (pigem ümberjutustused kui tõl- ked), eriti aga õnnetu *Uhrtext* (lk 72). Mõistagi peab olema *Urtext*. Jääb ka

arusaamatuks, miks kirjakeelses artiklis kasutatakse murdelist terminit *seto*. Või on seegi väljaastumine kolonialismi vastu?

Janika Oras kirjeldab kolme Järva-maa laulikut: Anette Evaritit, Anette Raagulit ja Rosalie Veinbergi. Aluseks on kogumispäevikud ja -aruanded ning kogutud aines. Tegemist on huvitava ja informatiivse uurimusega. Selge see, et vaatevälja ahendab materjali nappus: pole ju elulugu eraldi küsitletud. Olemasolev aines on oskuslikult ära kasutatud. Ehk võinuks lisada ka igalt laulikult jäädvustatud laulude loendi. Kohati (sissejuhatuses) tabame teatavat raskepärasust, mis võib kaasa tuua sisu ähmasuse. Näiteks mida mõeldakse väljendiga *autentsus kogemuse kvaliteedi tähenduses* (lk 110, joonealune 25)? Meestelaulu domineerimine ei tarvitse eeldada suurt piirkonda (lk 118). Nähtus võiks esineda kihelkonnas, vallas, isegi külas. Vististi tulnuks öelda, mitu Veinbergi teksti pärineb raamatust ja nimelt millistest (lk 129). Tulnuks märkida sedagi, kas Veinbergi laulud on salvestatud helikandjale või kirjalikult jäädvustatud. Mainitud Viidalepa ebatavaline kogumismetoodika (lk 141) tulnuks ehk lähemalt avada. Uurimus on oluline ka suunaandjana. Kindlasti on see ainuvõimalik tee mineviku laulikute uurimiseks. Jõudu kõigile, kes seda teed vaevuvad minema.

Liina Saarlo jätkab Kodavere ja Jõhvi-Iisaku regilaulu kõrvutatavat vaatlust, sedapuhku leksika vallas. Sõnavara loendamine ja kõrvutamine on kahtlemata huvitav ja paljuütlev, kuid sõna või sõnatüve kordumises ei saa sedastada stereotüüpiat. Laulu puhul näikse stereotüüpia algavat ikkagi värsist. Kui võrdluse tõmmata ka nn lühivormid (vanasõnad, kõnekäänud, ütlushed jm), siis ilmneb stereotüüpia ka sõnaühendites. Palju vaeva on nähtud sõnaühendite loendamise, aga peab küsima, kas on see väärt kulutatud aega? Kas allite-

ratsiooniühendite alla on mõttekas viia ka nullalliteratsiooniga sõnu (nt lk 160 ja 207)? Mida annavad sõnapaarid: *ei-ei, ei-on, on-on* jts? Kahtlusi tekitavad ka nn sõnapaarid ja nende loendid (lk 162 ja tabel lk 211–213). Seda möönab autorgi, öeldes need olevat ühendatud formaalselt alustelt lähtudes (lk 162). Kokkuvõtvalt on see tõhus töö, mõeldav alus mitmeleegi uurimusele. Muide, miks viitab autor käsikirjale, Jõhvi ja Iisaku laulud on ju trükitud? „Vana kandle” 8. köide on ju kõigile kättesaadav, käsikirjad aga vähestele (vt lk 164 ja 166). Mida mõtleb autor värsitüübi all (lk 164)? Ei tahaks nõustuda väitega, et sai on kombelõtvuse söök (lk 181). Mis mõttes on liha, süda ja veri sümboolsed söögid-joogid? Verd meil ju ei joodud, vaid söödi (vorstina, kākina). Ja milles see sümboolsus? Tubaka joomine vajaks ka lahtiseletamist (lk 181). Lk 178 öeldakse, et nimisõnaepiteedi lühendid on peatükis 5.3, tegelikult aga peatükis 5.2 (lk 189).

Nagu öeldud, on töö mitmeti huvitav. Kuid ehk oleks võrdlus vadja lauludega veel paljuütlevam. On ju Kodavere vadalana teatav relikt oma algsest vadja asualast. Seda tõestada või eitada aitaks just võrdlus vadja lauluvaraga, mis peaks olema kättesaadav.

Žanna Pärtlas otsib ja leiab paralleelse setu ja Lõuna-Venemaa rahvalaulude mitmehäälsuses. Seni on Udo Kolgist peale osutatud setu ja mordva rahvalaulude mitmehäälsuse sarnasusele. Nüüd on Vaike Sarve õpilane toonud setu mitmehäälsusele paralleele Lõuna-Venemaalt, Belgorodist. Kahtlemata on see huvitav leid, mis peaks õhutama etnolooge edasisele tööle leidmaks kokupuuteid setu, mordva ja Belgorodi asukate vahel. Ilmselt oli soomeugrilaste asustusala oletatust laiem.

Kogumiku lõpetab Öie Sarve setu rahvalaulude vahendusel loodud setu-keelne pajatus telgede ülesseadmisest ja kangakudumisest.

Kogumik on samm edasi meie rahvalaulude uurimisel. Eriti tuleb hinnata naisautoreid, kelle tööd on nii kvantitatiivselt kui ka kvalitatiivselt kõrgemal järjel meeskollegide kirjutistest. Kah-

juks peab märkima toimetaja nõrka taset. Trükivigu ei märganud, küll aga sagedast raskepärast sõnastust.

ÜLO TEDRE

UUS VALIMIK JULIUS MÄGISTE KOGUTUD LIIVI TEKSTE

Julius Mägiste. Muistoja Liivinrannasta. Liivin kieltä Ruotsista. SUST 250. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 2006. 195 lk.

Soome Kirjanduse Seltsi väljaandel ilmus 1964. aastal eesti keeleteadlase Julius Mägiste (1900–1978) kogutud liivi tekstide valimik.¹ J. Mägiste oli need tekstid kirja pannud 1943. aasta sügisel Kuramaa liivi külades. 1944. aasta sügisel oli ta sunnitud pealetungivate Vene vägede eest Eestist lahkuma. 1945. aasta detsembris pääses ta koos perega Rootsi ja asus elama ülikoolilinna Lundi. Rootsis jätkas J. Mägiste liivi keele talletamist Vene okupatsiooni eest sinna pagenud liivlastelt. Kogumisretked toimusid aastail 1947–1949 ja 1957. Nüüd, pea pool sajandit hiljem, on Soome-ugri Selts avaldanud valimiku selle töö tulemustest. Liivi tekstid on üle lugenud Seppo Suhonen ja Riho Grünthal, soome keelde on need tõlkinud ja kogumiku publitseerinud Anneli Honko. Soomendused on Anneli Honko teinud juba 1980. aastate algul.

Tekstikogumik algab lühikese eessõnaga, milles A. Honko tutvustab J. Mägistet ja esitab vajalikke taustandmeid liivi tekstikogumiku saamisloo kohta. Eessõnale on lisatud J. Mägiste lühike rootsikeelne raport Rootsi liivlaste juurde tehtud kogumisretkedest. Sellest selgub, et keeleteadlane

liikus oma lühikestel kogumisretkedel Båstadis, Eskilstunas, Köpingis, Västeråsis ja mujal, kuhu liivi sõjapõgenikud olid Rootsis elama asunud.

Tekste on selles kogumikus 18 keelejuhilt, 8 mehelt ja 10 naiselt. Nende sünniaeg langeb ajavahemikku 1876–1917. Keelejuhid on sündinud ja kasvanud ning/või elanud ja töötanud kas İra (Lielirbe), Pitrõgi, Sånagi, Vaidi või Kuolka külas. Keelejuhtide hulgas on neidki, kellelt J. Mägiste oli talletanud liivi keeleainest juba 1943. aasta Kuramaa kogumisretkel.

Temaatikalt on vaadeldav tekstikogumik väga mitmekesine. Keelejuhid on rääkinud liivlaste traditsioonilisest elatusalast kalandusest, kalapüügiriistadest, paadi- ja laevaehitusest, võrkudest, nootadest, hülgepütügist jms, ilma muutustest ja ilmaennustustest, laevaõnnetustest ja uppunud laevadelt randa uhitud lasti (nn merevilja) kogumisest, Liivi ranna taludest ja nendes elanud inimestest, sh liivlaste nn kuningast Kaupbergist ehk Buntigist. Mitmelt keelejuhilt on J. Mägiste talletanud rahvakalendri tähtpäevade (vastlate, lihavõtte, jüripäeva, jaanipäeva, mardiõhtu) ja kirikupühadega seotut, vanu tavasid ja kombeid (sh matusekombeid), lugusid lausujatest ja nõidadest, rahvameditsiinist, haigustest ja nende rahvapärastest ravivõtetest (nikastuse, venituse ravist). Keelejuhid on rääkinud oma keeleoskusest, liivi keele hääbumisest ja liivlastele perekonnanime andmisest. Sekka on mahtunud traditsioonilisi liivi laule ja muinasjutte. Mitu lugu annab edasi liivi

¹ J. M ä g i s t e, Liiviläisiä tekstejä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 276. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1964.

vanemat ja uuemat ajaloopärimust. On muistendeid, sh kohamuistendeid. Kogumikku on mahtunud ka lühitekste mõningate liivi sõnade sisu ja kasutuskonteksti kohta. Keelejuhid on soostunud J. Mägistele rääkima ka paadiga Rootsi pagemisel üleelatust ja esimestest Rootsi-kogemustest.

Tekstikogumikku lugedes on allakirjutanu soovinud esile tõsta oma uurimishuvide seisukohalt olulisi teemasid.

Liivi kirjakeele loomise katsetel on teatavasti pürgitud vähendama läti prefikseid või neist üldse loobuma, samuti piirama läti elemente sõnavaras ja morfoloogias. Teadlikult vältis oma kirjutistes läti prefikseid Kõrli Stalte (1870–1947), samuti kasutas ta minimaalselt läti hilislaene, nagu tavatses teha ka Pētõr Damberg (1909–1987).² Ent kõik läti prefiksivõrd (aiz-, ap-, at-, bez-, ie-, no-, pa-, pār-, pie-, sa-, uz-) on juba ammu orgaaniliselt saanud liivi keele lahutamatuks osaks ja neil on läti keelele iseloomulikke grammatilisi ja semantilisi funktsioone, mida osutab ka vaadeldava kogumiku liivi keel.

Kui võrrelda publitseeritud tekstide sõnavara liivi keele olulisima ja ulatuslikema leksikograafilise allikaga, Lauri Kettuneni sõnaraamatuga,³ esitab J. Mägiste tekstikogumik ohtralt sellist leksiikaalset materjali, mida seal ei leidu. Seda võib näitlikustada kümnete ja kümnete seni registreerimata prefiksverbidega, mis muide puuduvad enamasti ka Fanny de Siversi liivi prefiksverbe käsitlevast doktoritööst⁴: *võ'lt'õ atratstõn* '[nad] olid ratsutanud' (lk 18), *võ'lt'õ izdañtšõnd* '[nad] olid tantsinud'

² Vt P. Damberg, Liivi keelekorraldusest. Teksti töödeldud T. Karma. – Emakeele Seltsi aastaraamat 23, 1977. Tallinn 1978, 74 jj.

³ L. Kettunen, Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung. Lexica Societatis Fenno-Ugricae V. Helsinki, 1938. (edaspidi LW).

⁴ F. de Sivers, Die lettischen Präfixe des livischen Verbs. Wörterverzeichnis. Paris, 1971.

(lk 24), *iškoũwõ* '[kraavi valmis] kaevata' (lk 35), *izlagũB* 'hajub, läheb laiali' (lk 140), *õB novõrtõ* '[temagi] ei hinda, ei pea' (lk 19), vrd lt *novõrtõ*, *võ'l nõõaig-dõD* 'oli [välja] mõõdetud' (lk 10), *piekuziz* 'kusin [= tegin püksid märjaks]' (lk 41), *kum põrje'llõn* 'kui on üle jõu töötanud' (lk 139), *sa,õrõmõst* 'tuleb [peeneks] hõõruda' (lk 33), *sane'isti* 'saadi kokku' (lk 51), vrd lt *saredzõties*, *ne uskavõnt'õst* 'nad viibisid' (lk 14), vrd lt *uzkavõties*, *um uzluot'õstõ* 'on [valmis] koolutatud' (lk 63), vrd lt *uzlocõt*, *võ'l uzuñmõltõstõ* 'oli [peale] õmmeldud' (lk 28) jne. (Näidete transkriptsiooni on siin loetavuse huvides mõnevõrra lihtsustatud.) Huvipakkuv on prefiksverbide esinemine koos prefiksverbi täiendava adverbiga: *sõssi'd-dõn ku'bbõ* '[olevat] sidunud kokku' (lk 25–26), *tañm_õskiñdõn ilzõ* 'ta on välja kündnud' (lk 34). Prefiksverbide adverbidega täiendamine on iseloomulik läti keelele (*nokõpt zemõ* 'maha ronima', *uzkõpt augõsa* 'üles ronima').

LW ei registreeri paljusid tekstikogumikus leiduvaid foneetilisi variante, kusjuures tegemist on valdavalt läti päritolu sõnavaraga, mida J. Mägiste mitme keelejuhi häälduses on mõjutanud läti ühis- ja kirjakeel, mitte enam kohalik läti murdekeel: *skõõB*, sg. part. *skõõB* 'kahju, õnnetus' (lk 2, 13, 90), vrd LW, lk 373a *skõõB*, *skõõB* < lt *skõõde*, *ta blõ'd'õp* 'ta sonib, jampsib' (lk 113), vrd LW, lk 25a *blõ'd'õ* < lt *blõdõt*, *bõlagõn brõni* 'kahvatupruun' (lk 127), vrd LW, lk 27b *bõlgõn*, *bõlgõn* < lt *bõlgans* jne.

Ohtralt on uut (peamiselt lätitaustalist) tüvevara ja LW-s registreerimata tuletisi, sh sõnu, mis LW järgi on olnud tuntud vaid Salatsi liivi keeles, näiteks *streppõdi* 'kupusarvi' (lk 5), *koõõõt põl* 'kuõõeti peale' (lk 15), *kliõdrõs* 'karjus, rõõkis' (lk 16), *krõõppist* '[nad] petsid' (lk 26), *dal'iz* 'jagas' (lk 32), *tabõk smõkkõji* 'tubakasuitsetaja' (lk 32), *ma'istõ* '[kokku] segatud' (lk 36), *õkkõist lañtõõm* 'hakkasid kõtlemata', vrd siiski

LW, lk 138b *kla'nnâ* : *klanùB* 'tervitada' (lk 40), *stâsi jür* '[raudtee]jaama' (lk 48), *mešsâ med'ânikka* 'jahimees' (lk 57), vrd LW lk 219a *me'd'dâ* 'jahtima', *drüoššib* 'julgeolekut, kaitstust' (lk 59), *kâ'ttiz* 'piste, valutorge' (lk 91), *mâ'slidi* 'sitta, sõnnikut' (lk 97), *jumâl bižjig* 'jumalakartlik' (lk 111), *tsi'e'ttâm* 'uzro'uk' 'vangla valvur' (lk 115), *ne ât nüosku'mmânâD* 'nad on mures olnud' (lk 116), *vîna kekkrâD* 'viinamarjakobarat' (lk 116), *paššievavaldničkâks* 'isevalitseja(na)' (lk 118), *bobâ* 'vesikupp' (lk 125), *brõ'kkist* '[nad] laitsid' (lk 136), vrd ee *prõokama*, *prõokama*, *škütničkâdân* 'küüdimeeste' (lk 152), vrd LW, lk 396a *šküttâ*, *švakkât* 'nõrgad' (lk 174), *le'bbiji* 'vihtleja' (lk 175), vrd LW, lk 186b *lebbâ*, *e'tš sumpk* 'oma paun, kott' (lk 187) jpt.

Täheldada võib LW-s esitatud tähenduste uute tähenduste ja tähendusnüansside lisandumist: *põ'kkiz* 'ehmus, kokkus' (lk 41), vrd LW, lk 306b *po'kkâ* : *põ'kkub* 'lõppema, kõngema, kärvama; lõhkema, paukuma'.

Esile tuleb tõsta tekstide soomen dust. Anneli Honko tõlge on eeskujulikult täpne ja jälgib küllaldaselt originaali keelendite sisemist struktuuri, mis loob eelduse paremini orienteeruda liivi süntaktilistes tarindites jms. Allakirjutanu tahaks tähelepanu juhtida vaid üksikutele silma hakanud küsitavustele ja võimalikele ebatäpsustele: *âb lî ju'o'kkâD* 'ei ole [oodata] head / ei tule hyvä', õige: 'ei ole nalja' (lk 9), *mi'nnân um uzvo'dlâmâst* 'ma pidin ootama / minun oli odoteltava', õige: 'ma pean ootama' (lk 15), *siz ni tuoista san'e'isti* 'siis nii [teine]teist kohati / silloin niin toinen tavattiin', täpsem: 'siis nii [teine]teist nähti' (lk 51), *je'ugâks sa'ppū'g-dâi kēy'kkad* 'liivakunkad/hiekkakummut', õige: 'liivaga kokkupuhtud künkad' (lk 70), *svi'g dal'ib* 'kõva osa / kova osa', õige: 'vaiguosa' (lk 71), *al'gâ nân'ttân ât ri'ebâC* 'et ei oleks nende

vastu / ettei olisi heitä vastaan', õige: 'ärge neile kätte makske', vrd lt *atriebt(ies)* (lk 123), *tâ'mmân um giftâ sie ênda jûs* 'sellel on mürki, seal eneses / sillä on myrkküyä, siinä itsessään', õige: 'sellel on mürki, selle [ussi]keelel, -nõelal', vrd LW, lk 516a: *ânda* (lk 126), *kâ'mttis (/sidis) sâlgap'pâl suk'kâD* 'sidus selga sukad / sitoi selkään sukat', õige: 'riputas (sidus) selja peale sukad', vrd LW, lk 176b *kâmp'tâB* 'anhänger (= *käbin'ttâB, vaigâ*)' (lk 127), *laš'kiz amâi seiš pärnaw jo'ugâ pu'ojâ* 'lasti [= tulistati] kõik seitse [paati] Pärnu jõe põhja/ammuttiin kaikki seitsemän Pärnujoe pohjaan', õige: 'uputati kõik seitse [paati] Pärnu jõe põhja' (lk 132), *adbildist* '[nad] kirjeldasid, kirjeldati / kuvailivat', õige: '[nad] vastasid, vastati' (lk 143). Tõlketa on jäänud järgmised lõigud: *kiš glõpšân stâsij jûšsâ vakt'ist* 'kes päästejaama juures valvasid' (lk 14), *i'd ê'dâg vo'l iend râški juo'bbâks*, *âpku muñt ê'dâgâD*, *sie pierâst* 'üks õhtu oli [ta] jäänud pisut [rohkem] jooonuks kui muud õhtud, seepärast' (lk 167).

Liivi keel on hääbumas,⁵ häid spontaanse keele valdajaid enam pole, nii et J. Mägiste publitseeritud tekstikogumik on hindamatu keeleallikas. Raamatu eessõnas on mainitud, et J. Mägiste järelejäänud paberite hulgast leidis Lundi Ülikooli soome keele lektor Pentti Soutkari 1980. aastate lõpus veel 50 lehekülge liivi tekste ja muid materjale. Loodetavasti avaldatakse needki kunagi keelehuviliste laiema ringi jaoks.

LEMBIT VABA

⁵ Kuid ometi mitte surnud, nagu näikse ilmselt arvavat Eesti Entsüklopeediakirjastuse 2000. aastal üllitatud „Maailma atlase“ tegijad, esitades läänemeresoome keeltena vaid eesti ja soome keelt (NB! Haridusministeerium on seda atlasi soovitanud kasutada õppetöös).